

ДО РОЗГЛЯДУ ФЕНОМЕНА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Проценко І.В. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається еволюція розвитку інформаційного суспільства, аналіз літератури з даної проблематики, теоретико-методологічні засади дослідження, генезис інформаційної цивілізації, роль знань у визначенні посткапіталістичної цивілізації; значення інформації в житті кожної людини і суспільства в цілому.

In the article the author gives the evolution of development of informative society, analysis of literature related to this problem, theoretical-methodological principles of research, genesis of informative civilization, role of knowledge in determination of post-capitalistic civilization; value of information in life of everyone and society on the whole.

Ключові слова

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО, ІНФОРМАЦІЯ, ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ, ПОВНОТА ІНФОРМАЦІЇ, ДОСТУПНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ, РОЛЬ ЗНАНЬ

Вступ

Становлення нового типу суспільства у розвинених країнах на межі ХХ-ХХІ сторіч, яке спочатку називали постіндустріальним (найбільш модний термін кінця 60-х початку 80-х років), а пізніше інформаційним (з великою кількістю різновидів: суспільство професіоналів, знань, тощо) є майже загальноновизнаним. Сьогодні теорії інформаційного суспільства сприймаються вже не стільки в якості однієї з течій філософсько-соціологічної думки, скільки як широко визнана методологічна основа суспільствознавчих досліджень. Унікальність цих концепцій полягає, насамперед, у тому, що вони надають у розпорядження дослідника деякий загальний інструментарій соціального пошуку, не ставлячи при цьому жорстких рамок. Теорії інформаційного суспільства є як відносно схематичними, але в той же час досить реалістичними нарисами картини історичного шляху, який пройдено людством, так і ескізами контурів майбутнього соціального стану, перехід до якого відбувається, а у деяких країнах (США, Китай) вже відбувся, у теперішній час.

На даний момент існує досить багато концептуальних підходів щодо дослідження суспільства інформаційного типу, внаслідок чого стає досить проблематичним пошук чітких відповідей на питання стосовно змісту і сенсу феномену інформаційного суспільства.

Важливим виявляється визначення загального напрямку трансформації суспільства та суспільних відносин, аналіз його детермінант, особливостей, вірогідних проблем, пов'язаних із новим типом суспільства, а також можливих перспектив його розвитку. Великого значення дослідження цього питання набуває в Україні, де успішність формування інформаційного

суспільства, пов'язана з визначенням оптимальних шляхів і пріоритетних напрямків подальшого розвитку.

Головна мета даної роботи полягає у визначенні особливостей інформаційного суспільства на основі синтезу існуючих на теперішній час концепцій.

Наукова новизна даного дослідження обумовлюється розкриттям поняття інформаційного суспільства та дослідженням особливостей його формування на основі синтезу існуючих концепцій.

Обговорення проблеми

Серед авторів та представників концепцій становлення нового типу суспільства можна зазначити Д.Белла, М.Кастеллса, А.Тоффлера, П.Дракера. Н. Лумана та ін. Відповідно до цих концепцій стрімке зростання ролі інформаційної сфери, засобів її автоматизації, використання засобів праці нової генерації (комп'ютерів та ін.) створюють нове життєве середовище, яке має вихід на загальний інформаційний ресурс людства, а, звідси, формує і новий тип відносин людини і світу, що вказує на трансформацію суспільства у напрямку його інформаційного типу. В останні роки дослідженням становлення суспільства нового типу починають займатися і українські вчені (В. Хмелько, Б. Головка, М. Згуровский). Отже, і для України вище зазначена тема набуває актуальності.

Поняття інформаційного суспільства було сформульоване наприкінці 60-х – початку 70-х років ХХ ст. Авторство терміну належить Ю. Хаяші, професору Токійського технологічного інституту, а також ряду організацій, які працювали на японський уряд, серед яких: Агентство економічного планування, Інститут розробки та використання комп'ютерів, Рада по структурі промисловості. У звітах цих організацій за 1967-1971рр. інформаційне суспільство визначається як суспільство, в якому процес комп'ютеризації дає людям доступ до надійних джерел інформації, позбавляє їх рутинної праці, забезпечує високий рівень автоматизації виробництва. При цьому продукт стає більш "інформаційно змістовним" (буде мати в своїй вартості більш високу долю інновацій, дизайну, маркетингу, телекомунікацій, обробки інформації) [1, с. 5]. За іншими даними поняття інформаційного суспільства було введено у 1963 р. Т.Умесао [2, с. 714]. Рада з досліджень, технологій та інновацій визначає інформаційне суспільство як таку "форму економічної і соціальної організації, за якої отримання, збереження, обробка, розповсюдження та використання інформації та знань, а також зростаючі технічні можливості комунікацій відіграють вирішальну роль" [3, с. 77]. У монографії С.Мартинюк "Генезис інформаційної цивілізації" зустрічаємо наступне тлумачення інформаційного суспільства: "...це такий тип зв'язку між людиною та суспільством, при якому пріоритетними цінностями стають інтелект і духовний розвиток людини, а визначаючим фактором суспільного розвитку – інформація або знання" [4, с. 175]. В цілому, як зазначає Л.Рейман у своїй статті "Інформаційне суспільство і роль телекомунікацій в його становленні", визначення інформаційного суспільства можна надати наступним чином: "інформаційне суспільство – суспільство, в якому

більшість працюючих зайняті виробництвом, зберіганням, обробкою та реалізацією інформації, особливо вищої її форми – знань" [1, с. 5].

Зазначимо, що в широкому розумінні інформаційне суспільство являє собою новий етап суспільного розвитку, який приходить на зміну суспільству індустріального типу. Для позначення цієї нової стадії розвитку суспільства, крім терміну інформаційне суспільство, науковці вживають й інші поняття: наприклад, ті, що ґрунтуються на використанні префіксу "пост-" ("постіндустріальний капіталізм" Р.Хейльбронера, "постбуржуазне суспільство" Дж.Ліхтхайма, "пост-капіталістичне" Р.Дарендорфа та П.Дракера, "постринкове" Дж. Ріфкіна), а також технотронне суспільство Зб. Бжезінського, суперіндустріалізм А.Тоффлера, інформаціональне суспільство М. Кастеллса. До речі, існує думка, у відповідності з якою такі терміни як, наприклад, "постіндустріальне", "постмодерністське" – не є найвдалішими назвами для суспільства нового типу. Вони несуть у собі перехідний відтінок, вказуючи на відсутність специфічної характеристики, яка б могла надати назву для "нового" суспільства. "Інформаційне" суспільство – більш вдале позначення, оскільки в ньому відображена глобальна революція, яка виводить суспільство на більш високий виток розвитку [5, с. 32-33].

Ми в даній роботі розглядаємо вище перелічені терміни як синоніми та використовуємо переважно термін «інформаційне суспільство».

Розглянемо процес переходу суспільства до нового типу (інформаційного) з точки зору деяких концепцій.

В різних теоріях еволюції людства стадії інформаційного суспільства передували різні етапи. Якщо в якості основної ознаки еволюції суспільства розглядати матеріальний фактор добробуту, то еволюцію можна зобразити наступним чином. На першому етапі свого розвитку людство не могло використовувати іншої енергії, крім фізичної (власної або домашніх тварин), тому основним фактором була здатність обробляти речовину (кам'яний, бронзовий, залізний віки). Під час промислової революції людина отримала доступ до нових джерел енергії (вугілля, нафта, газ, атомна енергія), що дозволило суттєво підвищити продуктивність праці. Нарешті, на останньому етапі найважливішим джерелом добробуту стає інформація, її вчасне отримання, повнота та достовірність дають можливість доступу до речовини і енергії [1, с. 5]. Існує також уявлення про еволюцію суспільства з точки зору зміни значення інформації в життєдіяльності людства. Вважається, що в історії відбулося кілька інформаційних революцій, під якими розуміють реформування суспільних відносин внаслідок появи нових технологій обробки інформації. Перша революція заснована на винайденні писемності, що дало можливість передавати інформацію між людьми від покоління до покоління. Друга інформаційна революція розпочалася в середині XVI ст., коли було винайдене книгодрукування. На цьому фоні з'явилося індустріальне суспільство, виникла нова культура (література). Третя інформаційна революція відбулася наприкінці XIX ст. у зв'язку з освоєнням електрики та кардинально нових технологій передачі інформації: телеграф, телефон, радіо. Ці технології надали можливість оперативно

передавати й накопичувати інформацію у великих обсягах. Четверта інформаційна революція в 70-х роках ХХ ст. призвела до появи інформаційного суспільства. Технологічна основа цієї революції – винайдення мікропроцесорної технології, поява персонального комп'ютеру, комп'ютерних мереж, комунікації, заснованої на електронних, а не механічних та електричних засобах перетворення інформації, на мініатюризації усіх вузлів, приладів, на програмнокеруємому обладнанні [1, с. 5-6].

Звернемося до власне теоретиків інформаційного суспільства.

П. Дракер, наприклад, описуючи перехід від капіталістичного суспільства до посткапіталістичного приділяє значну увагу приділяє ролі знань в цьому процесі. Так, у своїй роботі "Посткапіталістичне суспільство" він зазначає: "Всього за півтора сторіччя, з 1750 по 1900 рік, капіталізм і технічний прогрес завоювали весь світ і сприяли створенню глобальної цивілізації. Це перетворення відбулось під впливом радикальних змін у самій концепції знання. ... протягом першого етапу цієї трансформації знання використовувались для розробки знарядь праці, виробничих технологій та видів готової продукції. Це стало початком промислової революції. На другому етапі, котрий розпочався приблизно у 1880 році і досяг своєї кульмінації наприкінці Другої світової війни, знання в новому його розумінні почали застосовувати до трудової діяльності. Результатом стала революція в продуктивності праці. Останній етап розпочався після Другої світової війни. Сьогодні знання застосовується до сфери самого знання, і це можна назвати революцією в сфері управління. ... суспільство, в якому ми живемо, слід характеризувати як "посткапіталістичне" [6, с. 135-136]. А. Тоффлер характеризує теперішній стан суспільства наступним чином: "... різкий розрив з усім минулим досвідом людини, бо змінилось людське ставлення до ресурсів. Всього за один строк людського життя сільське господарство, основа цивілізації, у ряді країн втратило своє домінуюче становище. Більше того, якщо вважати сільське господарство першою ланкою економічного розвитку, а індустріалізацію – другою, то, раптом виявиться, що ми дісталися наступної третьої стадії. Вперше в історії людства суспільству вдалося не тільки скинути ярмо сільського господарства, але й за кілька десятиріч позбавитись від іга фізичної праці. З'явилась перша у світі структура обслуговування. Десять тисяч років – сільське господарство. Одна-дві тисячі – індустріалізація. І ось прямо перед нами постіндустріалізм" [6, с. 291-292].

Д. Белл досить реалістично вирішує проблему багатоваріантності розвитку на етапі становлення постіндустріального суспільства, гадаючи, що "не існує необхідності суворо рухатися по одній визначеній траєкторії прогресу, і шляхи переходу до постіндустріалізму можуть суттєво відрізнятись для різних народів, складаючих цивілізацію" [7, с. 10-11]. Також він зазначає, що постіндустріальне суспільство не зростає з найгостріших протиріч індустріалізму, а виникає разом з появою нових структур, скоріше за все не антиіндустріалістських, не-індустріалістських. Найважливішою з них є наукова спільність, звідси можна стверджувати, що "корені

постіндустріального суспільства полягають у безпрецедентному впливі науки на виробництво" [7, с. 11].

Висновки

Таким чином, існує досить багато назв та визначень суспільства, що формується. Стержнем усіх цих понять є те, що «нове» суспільство являє собою нову фазу суспільного розвитку (що йде після індустріального суспільства), яка характеризується великим значенням інформації та знань, широким використанням високорозвинутих інформаційних технологій та надтехнологій, а також пріоритетом духовних цінностей над матеріальними.

Варто зазначити, що з формуванням інформаційного суспільства відбуваються зміни в усіх сферах його життєдіяльності, до того ж зміни в одній із цих сфер, як правило, викликають зміни в інших сферах.

В цілому ж інформаційне суспільство характеризується:

- в економічній сфері – зростанням ролі інформації та володіння нею, появою електронних грошей, перетворенням інформації в основний засіб обміну, підвищенням впливу інтелектуальної власності, автоматизацією та комп'ютеризацією виробничих процесів;

- у політичній сфері – посиленням прозорості національних кордонів та впливу наднаціональних спільнот; перетворенням освіти та кваліфікації на головний фактор влади еліти;

- у соціальній сфері – збільшенням значення інтелігенції, "технічного класу", вчених, зниженням кількості робітників, зайнятих в індустрії, збільшення кількості зайнятих в інформаційному і сервісному секторах, тенденцією до субурбанізації;

- у духовній сфері – пріоритетом духовних цінностей над матеріальними.

У подальшому автор планує приділити увагу дослідженню специфіки соціально-економічних процесів, що розгортаються в умовах інформаційного суспільства.

Джерела

1. Рейман Л.Д. Информационное общество и роль телекоммуникаций в его становлении // Вопросы философии. – 2001. – №3.- – С.3-9.

2. Иноземцев В.Л. Постэкономическая революция: теоретическая конструкция или историческая реальность? // Вестник РАН. – 1997. – №8 (том 67). – С.711-719.

3. Герман К. Политические перемены при движении к глобальному информационному обществу // Социс. – 1998. – №2. – С.67-78.

4. Мартинюк С.Є. Генезис інформаційної цивілізації: Монографія. – Запоріжжя: Просвіта, 2002. – 192с.

5. Анурин В.Ф. Постиндустріальное и/или коммунистическое общество // Социс. – 1999. – №7.- – С.25-33.

6. Кравченко А.И. Социология. Хрестоматия для вузов. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – 736с.

7. Иноземцев В.Л. Социология Даниела Белла и контуры современной постиндустріальной цивилизации // Вопросы философии. – 2002. – №5. – С.3-12.

Стаття надійшла 26.01.2008 р.